

GÖRAN DAHLBÄCK

GÖRAN DAHLBÄCK avled den 8 augusti 2017. Vi har känt varandra i över 50 år och det finns naturligtvis en rad gemensamma minnen från denna långa tid. Åtskilligt sammanhänger med verksamheter inom Kungl. Vitterhetsakademien. Lite akademihistoria träder därför också fram ur mitt minne.

Jag uppehåller mig inte så mycket vid Görans senare år som präglades av ohälsa utan vill i det här sammanhanget teckna ett porträtt av honom som ung forskare i karriären och senare som professor i det nyetabletrade ämnet Medeltidshistoria vid Stockholms universitet. Dock vill jag påminna om att Göran trots sina svårigheter kämpade tappert och plikt-troget vidare under senare år för att fullfölja alla de åtaganden och funktioner som han hade byggt upp genom åren. Inte ens mot slutet gav han riktigt upp. Det sista akademisammanträdet han bevistade ägde rum den 2 maj 2017. Han var en av mina äldsta akademiska kolleger.

Det medeltida Sverige (DMS)

Jag ska uppehålla mig vid ett par forskningsområden som blev tongivande i Görans vetenskapliga sysselsättning och sedermera lade grunden för hans meritering för professur.

Vi kan börja med Gunnar T. Westins äldreseminarium på historiska

institutionen i Stockholm. Jag upplevde detta seminarium som ett givande tvärvetenskapligt forum där diskussionen efter hand till stora delar koncentrerade sig på en kulturhistorisk kartläggning av det medeltida Sveriges bebyggelse i såväl städer som landsbygdens olika härader. Intresset för denna epok baserades på förekomsten av Gustav Vasas s.k. jordeböcker – troligen ett slags beskattningsunderlag från förra hälften av 1500-talet. Det medeltida Sverige är således ett historisk-topografiskt forskningsprojekt över Sveriges senmedeltida bebyggelse.

Projektet initierades av Vitterhetsakademien på 1960-talet. En kommitté tillsattes då som förutom Gunnar T. Westin bestod av Erik Lönnroth, David Hannerberg och Jöran Sahlgren – alla legendariska ledamöter av vår akademi. Westin presenterade projektet i *Historisk tidskrift* 1962 där han meddelade tankar och riktlinjer för det kommande arbetet. Projektet är alltjämt levande, numera med placering vid Riksarkivet, där en professionell ledning och professionella forskare har satt fart på utgivningen av de aktuella stads- och häradsbeskrivningarna.

Göran Dahlbäck kom till en början att ta ansvaret för publiceringen av det första häftet av Det medeltida Sverige som utkom 1972. Häftet behandlade Norra Roden, d.v.s. norra Upplands kustområde. Jag hade nöjet att recensera detta häfte. På den tiden rådde helt andra tekniska premisser jämfört med i dag och min beräkning mellan tummen och pek-fingret pekade på att det skulle ta ca 160 år innan projektet blev slutfört. Nu har det alltså gått närmare 60 år, låt vara med varierande hastighet på utgivningen.

Som en liten episod ur Det medeltida Sveriges tidiga historia kan jag berätta att Göran i Gustav Vasas jordebok från Norra Roden upptäckte uppgiften om Lingnåre utjord i Hållnäs socken. Utjord är oftast en bebyggelseenhet som legat öde eller obebyggd inom gränserna för en annan bys territorium. Vanligtvis handlar det om tidig, ofta medeltida, ödeläggelse orsakad av digerdödens härjningar. Vi bestämde oss några stycken unga forskare för att göra en fältbesiktning och leta rätt på Lingnåre utjord i terrängen. Vi lyckades återfinna platsen som i jordeboken

Foto: Magnus Kaplan

angavs att ha legat öde i ”tu hundra år”, numera brukad av bönderna i omgivande byar. Glädjen var naturligtvis stor när upptäckten skedde. Veterligen var detta första gången man återfann den fysiska platsen för en medeltida ödegård som namngivits i jordeboken. När vi fascinerats av upptäckten av de fysiska lämningarna av Lingnåre utjord och skulle bege oss hemåt for vi genom en av de större byarna i socknen, Barknåre, uttalat ”Barknaure” – alltså med diftong – som är det lokala, lite ålderdomliga uttalet i nordligaste Uppland. Besöket i Barknåre ledde till nya upptäckter och nya glädjeytringar. Här låg ett odlingslandskap framför oss med medeltida strukturer. Dessa lämningar är unika i vårt land efter de stora skiftenas omvandlingar av åker- och ängsmark på 1700- och 1800-talen. Några få museala reservat finns dock ännu bevarade. Inte nog med det. En kort tid därefter återfann vi en lantmäterikarta från 1752 som i detalj redovisade åkerskiftena och deras ägare genom referens till respektive gård i Barknåre by. Här fanns alltså en kronologisk fortsättning på Lingnåres förhistoriska och medeltida odlingslandskap.

Barknåreprojektet

Vitterhetsakademien anordnade i mars 1979 en konferens med temat ”Människan, kulturlandskapet och framtiden” med herr Helmfrid som ansvarig. Konferensen lockade många forskare från flera fakultetsområden och man var tvungen att hyra Folkets hus stora samlingsal i Stockholm för att få plats. Konferensen resulterade sedermera i flera mångvetenskapliga projekt om kulturlandskapets utveckling – i Lund tillkom det s.k. Ystadsprojektet, i Stockholm Barknåreprojektet med namn efter byn som vi just talat om och i Umeå hade man etablerat det s.k. Luleävsprojektet. Legendarisk är lundensarnas hemfärd från konferensen med tåg som hamnade i snöstorm med åtföljande tågstopp – i väntan på fortsatt färd kom landskapsforskarna till samspråk och lade därigenom grunden för en forskningsansökan till Riksbanksfonden, vilken senare beviljades. Ansvarig för projektet blev kvartärgeologen Björn Berglund.

Också här i Stockholm inspirerade konferensen till forskningsmobilisering. Det blev naturligt att ta fatt i de nyupptäckta bebyggelsepåren i Hållnäs socken. Det medeltida åkerskiftet i Barknåre fick ge projektet sitt namn – alltså Barknåreprojektet. De tvärvetenskapliga kontakterna via Gunnar T. Westins äldreseminarium kom nu väl till pass och fem forskare från lika många discipliner samlade sig till en ansökan om bidrag. Göran Dahlbäck var en av dem.

Vi arbetade under ganska anspråkslösa förutsättningar jämfört med i dag. Projektet fick pengar från HSFR – hela 25 000 kr – till en förstudie i början av 1980-talet. Vår egen fru Biörnstad var dåvarande ordförande i arbetsgruppen för arkeologi och historisk geografi. Hon sa till mig på sitt karakteristiska lite kärva sätt: ”Ja, nu får vi se om ni kan åstadkomma något vettigt av detta.” Nå, beloppen ökade sedermera och vi kunde försörja ett antal doktorander inom projektets ramar. Barknåreprojektet uppmärksammades också av SVT:s vetenskapsredaktion som fick nys om projektet och gjorde ett program under ledning av dåvarande chefen Bengt Feldreich.

För de projekt som nämnts ovan, Det medeltida Sverige och Barknåreprojektet, båda med bebyggelsehistorisk inriktning, var tvärvetenskap och samarbete över ämnesgränserna ett givet inslag i verksamheten.

Fortsatt vetenskaplig verksamhet

Göran Dahlbäcks publiceringslista upptar ett 80-tal verk av vilka här skall nämnas några exempel. Han kom efter undersökningarna av Det medeltida Sverige, som han för övrigt aldrig släppte kontrollen över, att koncentrera sig kring Uppsala domkyrkas medeltida gods innehav under perioden 1344–1527. Avhandlingen kom 1977 och omfattade nära 500 sidor. Den är ett mästerverk och visar hur jordinnehavet var uppdelat på flera juridiska subjekt med olika funktioner inom den väldiga domkyrkoorganisationen. Uppland och domkyrkan förblev ett huvudintresse i hans forskning men också för hans mera utåtriktade verksamheter. Dahlbäck visar hur jordinnehavet uppdelats på Fabrika, Kanonikaten, Biskops-

godset m.fl., vilka alla hade olika funktioner inom Uppsala domkyrkas väldiga organisation. Avhandlingen är en imponerande genomgång av domkyrkans egendomar och dess organisation under senare delen av den katolska tiden. Det kan tilläggas att Göran Dahlbäck blev något av en pionjär bland humanistiska kretsar när det gällde modern, automatisk datahantering av detta digra källmaterial. Till avhandlingen hör därutöver en opublicerad kasuistik.

Ett annat huvudintresse i Görans forskning gällde Stockholms historia med tonvikt på de medeltida förhållandena. Detta intresse redovisade han på flera sätt. Han deltog i projektet Helgeandsholmen – 1000 år i Stockholms ström. Göran svarade för en redogörelse för den stora arkeologiska undersökningen 1978–1980 genom sitt redaktörskap för publikationen med samma namn (1982). Han medverkade också i planeringen av Stockholms medeltidsmuseum (invigt 1986) och skrev för dess räkning det stadshistoriska arbetet *I medeltidens Stockholm* (1988), numera utkommen i tre upplagor. Han publicerade också *Staden på vattnet. Stockholms historia från Birger till citysanering*.

Dahlbäck fick Samfundet Sankt Eriks plakett för sina insatser att vetenskapligt klarlägga Stockholms äldre historia.

Forskare och handledare

År 1985 övertygade Göran ledningen för humanistiska fakulteten vid Stockholms universitet att inrätta ett tvärvetenskapligt seminarium som blev en samlingsplats för medeltidsforskare i något av Gunnar T. Westins anda. Sedermera inrättade fakulteten därutöver en professur i medeltidshistoria med Göran Dahlbäck som förste innehavare. Tjänsten har levt vidare efter Görans pensionering.

Göran hade alltid många järn i elden och var alltid verksam tycktes det. Arbetsdagarna kunde bli långa, ibland mycket långa. Han tog på sig nya uppgifter hela tiden, sa aldrig nej. Man kan fråga sig när han var ledig, när han kopplade av? Kanske under somrarna i Hjortnäs uppe

i Dalarna och genom Finlandsbesöken hos familjen Munk på gården Drägsby nära Borgå.

Göran hade hela tiden kontakt med sina studenter och doktorander i medeltidshistoria, ja, man kan säga att han månade om de elever han hade utan att göra så stort nummer av detta. Han ordnade kurser och ekskursioner, alla uppskattade arrangemang. Bl.a. genomförde han doktorandkurser av tvärvetenskaplig karaktär i medeltidsforskning. Legendarisk blev en kurs under åren 1972–1973 med avslutning i form av en fältkurs våren 1973 ute på Viks slott och folkhögskola strax söder om Uppsala – den s.k. Wikkursen. Han deltog som lärare i en motsvarande kurs i Vadstenatrakten i Östergötland några år senare. Särskilt Wikkursen blev en ”come together-upplevelse”. De inblandade talade under lång tid efteråt om just de ämnesövergripande upplevelser de hade varit med om, och många gör det nog faktiskt än i dag på ålderns höst.

En karakteristik av Göran

Göran besatt en viktig social kompetens. Han hade stor omtanke om andra och ville gärna hjälpa till i olika hänseenden. Han hade också en omvittnad organisationsförmåga, vilket han visade i många olika sammanhang som universitetslärare men också i det mera allmänna umgängeslivet. Han framhöll aldrig sig själv, men hade, som framgått av min tidigare beskrivning, ofta sitt finger med i spelet i olika sammanhang. Hans starka vilja doldes under en polerad akademisk fasad. Han var en person som var fullständigt pålitlig. Han kunde vara skarp men aldrig otrevlig. Som akademiker var han gediget kunnig och han hade blick för användbara kontakter som kunde förbättra forskningsmiljön.

Han blev känd för sina noggranna minnesanteckningar. Till Göran kunde man vända sig för besked om vad som hänt och när det skett. Han besatt flera positiva egenskaper bl.a. kunnighet, vänlighet och pålitlighet. Han var också lågmäld, så man måste kunna tolka hans uttryck när han t.ex. visade missnöje eller oenighet i pågående diskussioner. En lite negativ egenskap som jag minns var att han kunde vara låst i sina uppfatt-

ningar och därför ovillig att ändra sina ståndpunkter. Lite paradoxalt var att han ibland kunde vara tillbakadragen samtidigt som han kunde vara snar till omtanke och visa en stor social kompetens. Han hade omsorg om ”alla”. Görän skapade helt enkelt ”sociala tillfällen”. Han kunde när så tarvades ikläda sig rollen som sällskapsmänniska – t.ex. ordnade han alltid en eftersits efter sina seminarier.

Med tiden försvårades Göräns sjukdom och han tvingades lämna många åtaganden, men det skedde trots allt inte någon påtaglig avmattning i hans aktivitet förrän under de allra sista åren. Arbetskamraterna vid historiska institutionen beskrev honom i sina minnesord som en ”oförtröttlig vingårdsman”. Det är en bra karakteristik av Görän. Skörden av hans insatser blev med tiden omfattande och mycket mer betydelsefulla än vad han själv gav sken av. Görän höll nämligen, som jag minns honom, ofta en ganska låg profil i offentliga sammanhang. Men han drog sig inte för skarpa, kritiska omdömen när han fann detta befogat.

Slutord

Under yngre år var Görän aktiv i studentkåren vid Stockholms universitet där han ett tag var vice ordförande. Han var också ordförande i Historiska klubben. Under en längre tid var han sekreterare i Kungl. samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Bl.a. hade han uppgiften att författa nekrologer över avlidna medlemmar hemma och utomlands. Görän dansade folkdans och avslutade den karriären som klubbmästare i Folkdansens vänner. Ett av de mera udda intressena gällde vården av tennfigurmuseum som hans far hade skapat på Hjortnäsgården i Dalarna.

Görän var ledamot av Timmermansorden, ett sällskap för hjälpverksamhet och social samvaro. Där var han s.k. oldmästare och efterträdde hovpoeten Bo Setterlind 1991. Detta innebar att han höll anföranden under ordens middagar, tal som alltid var väl förberedda. Göräns motto var ”Nihil sine labore” eller ”Ingenting utan arbete”.

Till slut ett exempel på Görän Dahlbäck som problemlösare samt

en notis rörande Vitterhetsakademiens nutidshistoria: när jag kom till Akademien för snart 30 år sedan hade vi en dam i köket som lagade vår mat inför middagarna. Hon hette, eller kallades, Puck och önskade sluta svara för förtäringen. Då grep Göran in med sina kontakter med Timmermansorden och dess anlitade kök. Resultatet blev att detta kök stod för vår förtäring och gör så än i dag. Jag föreslår som avslutning att vi någon gång under dessa middagssammanhang skänker Göran Dahlbäck en vänlig tanke för vad han betytt för vår trevnad här på Akademien. Det verkar som om denna insats kommer att ha sin fortsättning ”the years to come”.

Ulf Sporrang